

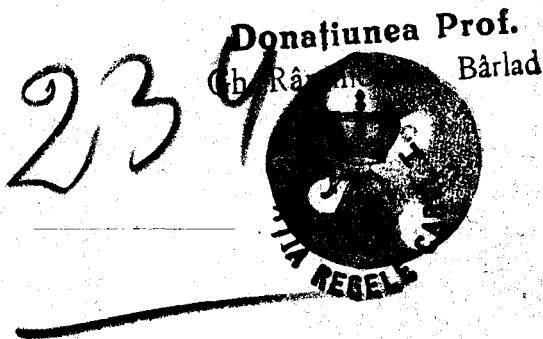
CONTRIBUȚII EPIGRAFICE

LA

ISTORIA CREȘTINISMULUI
DACO-ROMAN

DE

VASILE PÂRVAN

BUCUREȘTI

ATELIERELE GRAFICE SOCEC & Co., SOCIETATE ANONIMĂ

1911

CONTRIBUȚII EPIGRAFICE
LA
ISTORIA CREȘTINISMULUI
DACO-ROMAN

DE ACELAȘ AUTOR:

— ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI ALEX. PAPIU ILARIAN, în «PRINOS LUI D. A. STURDZA», — București, «Carol Göbl», 1903.

— CÂTEVA DATE NOUĂ CU PRIVIRE LA FAMILIA CUZA, — București, «Socec», 1904.

— ALEXĂNDREL VODĂ ȘI BOGDAN VODĂ. — ȘEPTE ANI DIN ISTORIA MOLDOVEI (1449-1455), — București, «Minerva», 1904.

— UN VECHIU MONUMENT DE LIMBĂ LITERARĂ ROMĂNEASCĂ (1639-1668), — București, «Socec», 1904.

— RELAȚIILE LUI ȘTEFAN-CEL-MARE CU UNGARIA, — București «Socec», 1905.

— «UNIRE», — Conferință ținută la «Societatea Academică Română» din Berlin în ziua de 24 Ianuarie st. v. 1906, — Budapesta, «Luceafărul», 1906.

— CÂTEVA CUVINTE CU PRIVIRE LA ORGANIZAȚIA PROVINCIEI DACIA TRAIANĂ, cu prilejul unei cărți noi asupra acestei chestiuni, — București «Carol Göbl», 1906.

— SALSOVIA, — București, «Carol Göbl», 1906.

— DIE NATIONALITÄT DER KAUFLEUTE IM RÖMISCHEN KAISERREICHE. Eine historisch-epigraphische Untersuchung, — Breslau, Fleischmann, 1909.

— M. AURELIUS VERUS CAESAR ȘI L. AURELIUS COMMODUS. A. D. 138-161. Studiu istoric, — București, «Minerva», 1909. — *Scriere premiată de Academia Română.*

ÎN PREPARAȚIE:

— VIAȚA ROMANĂ LA DUNĂREA DE JOS: I. *Autohtonii*;
II. *Cultura romană.*

Inu. A. 46.954

CONTRIBUȚII EPIGRAFICE

LA

ISTORIA CREȘTINISMULUI

DACO-ROMAN

DE

VASILE PÂRVAN

243641

Donațiunea Prof.
Gh. Râmniceanu, Bârlad

BUCUREȘTI

ATELIERELE GRAFICE SOCEC & Co., SOCIETATE ANONIMĂ

1911

IOANNI · BOGDAN

D · D · V · S · L · L · M

AVCTOR

PREFAȚĂ.

Sânt cam două veacuri de când scriitorii moderni despre antichitatea clasică n'au mai avut timpul de reculegere necesar, pentru a excerpta din nou, dintr'un punct de vedere mai apropiat concepției actuale despre istorie, materialul literar și monumental antic, care s'a salvat prin veacuri până la noi. Încă în momentul de față, d. p., «Istoria împăraților romani» a lui Lenain de Tillemont, sau ediția Codicelui Theodosian alcătuită de Gothofredus, sânt așa de indispensabile cercetătorului contemporan, ca și cum ar fi apărut ieri. — Singurul «umanist» al vremilor noastre a fost Theodor Mommsen: pe umerii săi stă astăzi întreaga «antichitate romană» și toți cei ce se mai ocupă cu ea dela dânsul pornesc. Dar el a lăsat o sumă de domenii ale vieții romane nestudiate mai de aproape. Mai înainte de toate *istoria internă a provinciilor romane*, a fost numai schițată de el; istoria spiritului public roman în lumea antică, marile mișcări religioase, în general *civilizația creatoare ori vegetativă* a imperiului roman, mai nici n'au fost atinse de el; Mommsen a pregătit numai drumurile spre aceste regiuni: prin publicarea și critica științifică a izvoarelor, prin lămurirea și expunerea organizației politice și administrative, prin sistematizarea «encyclopedică» a faptelor vieții materiale; școlarii săi au mers apoi, pe drumurile deschise de dânsul, *mai departe*: dar, numai întrucât au avut înșiși sânguința «umanistă» a maestrului. Și de aceștia au

fost puțini. Pentru Europa sud-estică n'a fost chiar nici-unul.

Prin urmare, o *nouă* excerptare, a *tuturor* izvoarelor — *literare* și *monumentale* — cu privire la Europa sud-estică, în desvoltarea civilizației omenesti de aici, între granițele de timp, 1000 a. Chr. — 1000 p. Chr., și între granițele geografice, Alpii norici — Bosporul cim-merian — Carpații nordici — Olympul, ar putea preface radical cunoștințele noastre despre acest ținut — ceva cam urgisit — al Continentului prin excelență «duminat». În special însă acel popor al Europei sud-estice, care nu numai e cel mai numeros printre neamurile de aici, dar e — ca origini etnice și culturale — și cel mai vechiu, cel daco-român, ar căpăta o nouă istorie, și, nu mai puțin, o nouă valorare în mijlocul popoarelor europene: el ar fi recunoscut ca cheia de boltă a culturii mediteraneane în Sud-Estul european și ca un element prin excelență statornic și nobil în lumea neastâmpărată, pestriță și — sufletește — încă nelimpezită a acestor ținuturi.

Pentru învățatul român, care și-ar luă asupra-și sarcina mai sus descrisă, s'ar mai ivi însă, încă o dificultate: împreună cu alții, ori singur, — după cum ar găsi ori nu, tovarăși harnici și pricepuți — el ar trebui acum, *ad hoc*, să sape și să publice și rămășițele antice, în cea mai mare parte încă nedesgropate, ascunse în pământul țării noastre. Dacă față de o așa de multiplă activitate ca adunător și editor de izvoare cu privire la istoria *veche* a Europei sud-estice, i-ar mai rămâne acelu cercetător și timpul de a prelucra tot el, într'o scriere istorică proprie, materialul adunat, e o întrebare. Dar dacă nu i-ar fi dată această răsplată ideală *), atunci la

*) Singura pe care o putem avea într'o viață de «singurătate, studiu și reculegere», unde nu are ce căută lumea din afară cu brutala ei existență, — în care «des médiocrités intrigantes arrivent par degrés à la domination par leur activité grossière et matérielle, et cette sorte d'adresse à laquelle ne peuvent descendre

ce bun, din punctul de vedere personal, să-și mai închidă viața în munca ingrată a adunării de material?

Și totuși, admitând că lumea noastră științifică și cea oficială s'ar arăta înclinate să susțină moral și material o lucrare ca cea mai sus caracterizată, știu că ar fi cineva — destul de sceptic față de propria-i glorie postumă, și destul de entuziast pentru anume idealuri «antice», — care să-și consacre activitatea operei pomenite.

Lucrarea de față — pentru a cărei publicare am a

les esprits vastes et généreux» (Alfred de Vigny), — și în care acele «mediocrități intrigante» hotărăsc de soarta tuturor după placul și interesele lor: «*totius autem iniustitiae nulla capitalior est quam eorum qui, cum maxime fallunt, id agunt ut viri boni esse videantur*», — «*maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur, ut adipiscantur ea quae concupiverunt*» (Cicero, *de off.*). — Căci iată un exemplu, când o viață, începută și întocmită și pentru viitor, întru ideal și armonioasă activitate, pareă că se va sfărâma, supt loviturile acelei *capitalis iniustitia*, de care vorbește mai sus scriitorul antic, și poate s'ar și fi sfărmat, și *credinciosul* ar fi devenit un *sceptic* ori un *cinic* ca atâția din cei dimprejurul lui, dacă geniul său ocrotitor — «Θεός σωτήρ» — Cugetarea, «calmă, sfântă, puternică» (Vigny), nu l'ar fi răpit cu ea înapoi, în «reculegerea, studiul și singurătatea» binecuvântată, unde sufletul nostru e totdeauna senin și larma mulțimei nu se mai aude... :

Acum un an, un coleg a încercat — nepedepsit — asasinarea morală a unui alt coleg, mai tânăr, care voiă să ocupe definitiv catedra de antichități, pe care o suplinia: cel dintâi a ridicat împotriva acestuia din urmă acuzarea că într'o ultimă lucrare a sa a copiat — fără s'o mărturisească — o simplă Enciclopedie nemțească! Colegul cel tânăr aveă, ce-i dreptul, la activul său un anume trecut științific destul de îndelungat și apreciat, care să-i steă cheazășie pentru cartea sa. Totuși, potrivit stării de spirite din anume timpuri și țări, unde oamenii integri și leali sânt în minoritate și deci simpla exprimare a bănuelii se identifică repede, sau cu adevărata acuzare, sau cu sentința de condamnare, colegul mai tânăr, fără multă zăbavă, fu incredințat binevoitoarei atenții a unei comisii de cercetare, iar alți colegi mai bătrâni, în dragostea și delicateța lor cu adevărat cerească față de cel învinuit, comunicară prin presă și publicului mare — *profanum vulgus* — acuzarea de «plagiat»: deși ea eră adusă cuiva, care chiar atunci eră recunoscut și lăudat în Apus pentru activitatea sa

mulțami și aici domnilor Spiru Haret, Ministrul Cultelor, și Petru Gârboviceanu, Administratorul Casei Bisericii,— e o simplă *pildă* despre legăturile indisolubile între trecutul *roman* și prezentul *român*: instituții și numiri antice ajunse până la noi, dar astăzi lipsite de un înțeles concret: simple formule tradiționale,—își recapătă strălucirea trecută în atingere cu lumea lor veche, și devin clare și firești, încep o altă viață, căpătând din nou sufletul plecat odinioară din ele, ca din toate cele

tocmai în domeniul în care voiă aici la noi să reprezinte și oficial știința. «Potrivit legii» colegul acuzat nu se putu înfățișa comisiunii de cercetare, spre a se apăra. Aceasta chibzui singură. După oarecari discuții umiltoare și dureroase pentru cel învinuit, se hotări totuși că colegul cel tânăr e un om cinstit. La câteva luni după aceea «acuzatul» eră numit definitiv la catedra sa, iar cartea lui cea cu ponosul eră premiată de Academia Română, în urma unui raport deosebit de favorabil. — Dar colegul cu acuzarea gratuită? Acela — bucurându-se și mai departe de stima multora, iar în chestia prezentă sigur de cauza sa dreaptă — își redactă cu îngrijire contra-memoriul său și-l înaintă autorităților în drept, spre a fi tipărit, alături cu celelalte acte respective în «Monitorul oficial». În toamnă «opera» apărură: de-abia atunci putu vedea și fostul acuzat, care i-a fost vina. Ea eră în adevăr mare: căci din exces de modestie el pregetase de a cere Autorității superioare, ca d. coleg mai bătrân, care încă dela început voise, părăsindu-și propria catedră, să treacă la cea vacantă (dar fusese în chip foarte măgulitor rugat de Facultate, să nu întrerupă strălucitoarea sa activitate dela catedra cea veche), — să facă, dacă țineă cu orice preț să-și părăsească obiectul, mai întâi un curs de repetiție la colegul cel tânăr. — Căci iată:

Orice elev de gimnaziu, neamț, e dator să știe, sub pedeapsa căderei la abiturium: 1°. Că în timpul Imperiului nă edilii, ci pretorii au grija jocurilor publice (lucrurile pot ceti școlarii chiar în cărțile lui Göschen, vol. resp., p. 41, 119, etc., iar ai noștri în manualul lui Bouché-Leclercq, p. 132, 136, 527, etc.); 2°. Că toți magistrații și deci și questorii dădeau jocuri la intrarea lor în funcțiune (cf. B.-L., p. 131); 3°. Că dela Claudius, în anul 47 fu *impusă questorilor obligația de a da regulat în fiecare an pe cheltuiala lor «duple de gladiatori»* (*ibid.*); 4°. Că ficțiunea de drept sacru a jocurilor private (*ludi privati*), de caracter funebru, cu gladiatori, se menține «chiar supt Imperiu, atunci când magistrați, pretori și questori,

omenești. — Există, ce-i dreptul, la noi prejudecata, că cine cunoaște bine lucrurile de azi, și le-ar putea reconstrui și pe cele din trecut, ba chiar, la urma urmei, ar putea reconstitui și însăși viața daco-romană. Adepții acestei prejudecăți, cari uită că o sumă din instituțiile și practicile vieții noastre actuale sânt, în ce privește conținutul lor logic-sufletesc, cam tot așa de clare și convingătoare ca expresiile și formele osificate,

presidau in amfiteatru (*ibid.*, p. 527). Aceste lucruri elementare însă nu sânt știute de profesorul universitar român de filologie clasică: el scrie și subscrie: «în cece privește funcționarii cari dădeau asemenea jocuri» [de gladiatori, în timpul Imperiului!] «aceștia erau edili, nu quaestorii»!!... Și ca să dovedească acest lucru, ilustrul erudit citează și acest pasaj dintr'un Reallexicon nemțesc: «namentlich lag es den Edilen (!) ob, sobald sie d[as] (tipărit în M. O.: *die*) Amt angetreten, durch die munera aedilium [D]ank und Bitt[e] für die Zukunft auszuspre[c]hen...», adică ce am clasificat mai sus la No. 2; învățatul român însă compromite pe bietul neamț gratuit, citându-l pentru nenorocita sa afirmare. Firește acum, că neștiind lucrurile de mai sus, poți găsi pe Mommsen însuși că «nu cunoaște bine antichitățile romane» și «că interpretează greșit textele latinești», dacă nu cumva chiar pradă și el, în chip neinteligent pe cei dinaintea lui.—Căci bietul «coleg bătrân» văzând în Encyclopedia nemțească expresia «und gab *sofort* ein Gladiatorenspiel», iar la «colegul cel tânăr»: «*curând* după intrarea în funcțiune el dădu și jocuri de gladiatori», își zise: «iar l-am prins»: *sofort* și *curând* fiind acelaș lucru(!), iar în textul latin neexistând nici-o aluzie la timpul precis (curând după intrarea în funcțiune), când s'au dat aceste jocuri, nu rămâne decât că «colegul cel tânăr» a furat pe Neamț, «fără să spună». În adevăr: «colegului celui tânăr» nici nu i-ar fi dat mâna să citeze pe Neamț, întrucât acesta spune *altceva!* *Sofort* înseamnă «imediat», pe când «curând» se zice *bald* (*darauf*); între cei doi termeni fiind și lingvistic, și d. p. d. v. al dreptului public, resp. sacru, o deosebire simțitoare (v. orice manual de antichități!) «colegul cel tânăr», afară numai dacă n'ar fi fost tot așa de erudit ca adversarul său, nu putea să citeze pe Neamțul cu Encyclopedia! — Dar să mai vedem pe colegul cel bătrân și în alte manifestări ale uimitoarei sale «*polyhistoria*»:

Voind, mai departe, să dovedească pe «colegul cel tânăr» drept neștiutor în anume chestii elementare «colegul cel bătrân», deși mai bătrân, arată în contra-raportul său — acum tipărit — că

antiquate și mystice ale descântețelor,—vor găsi în studiul de față măcar câteva exemple despre neexactitatea părerii lor.

Cunoștința vieții sufletești actuale, nu în formele ei, ci în spiritul ei, se poate dobândi numai plecând dela originile ei daco-romane: noi continuăm azi gânduri născute în mintea străbunilor noștri: unele idei lor le erau neclare, nouă ni s'au lămurit,— altele însă și-au pierdut de mult interesul pentru noi, — înfârșit câteodată

el totuși încă nu auzise în viața sa — pentru vremea Imperiului — de «consiliile», ci numai de «ședințele» Senatului, deși *consulere in publicum* înseamnă pe latinește (chiar și la Plinius cel tânăr!) pur și simplu «a-și expune părerea în Senat», *fit publici consilii particeps* = «ia parte la deliberările Senatului», — *consilio publico* = «prin un decret (al Senatului)», — decretul Senatului se numesc *senatus consulta*, iar *consulo* înseamnă «a delibera», *consilium*, «deliberare, decret, consiliu, sfat, adunare deliberantă, comisie», etc. (vezi orice dicționar latinesc), iar regretatul Mommsen, care dacă nu va fi fost mai erudit în istoria romană, cel puțin, atunci când a făcut ultima corectură a cuvântului respectiv, eră mult mai bătrân decât colegul nostru «cel bătrân», și deci avea mai multă practică, — zice Senatului simplu *Rathaus*; cu o candidă convingere bătrânul nostru coleg afirmă că «nu există consilii de-ale Senatului, ci ședințe», și deci nu rămâne atunci ca explicare pentru «consiliile» colegului celui tânăr decât că «a tradus greșit» (!) din nemțește vre-un loc din dicționarul encyclopedic pe care îl pradă. În adevăr, cu o perspicacitate excepțională, colegul cel bătrân a și descoperit acel loc: iată «plagiatul» pus — în: «Monitor»! — pe două coloane:

Pag. 47 din cartea cu pricina:

«El luă parte foarte regulat la consiliile Senatului: încă înainte de a fi exercitat quaestura, fusese introdus de Pius în ședințe »).

*) Vita Veri 3, 5».

Encyclopedia nemțească, I 2285:

«Auch den Amtshandlungen des Kaisers wohnte er häufig bei, um sich auf seine[n] künftigen Beruf vorzubereiten »).

1) Marc. 6, 5—7».

Colegul cel bătrân zice: «prin Amtshandlungen se face aluzie... la «Consilium Principis»,...»: deci «consiliile» dela colegul cel tânăr nu pot fi (întrucât Senatul pe vremea Imperiului ține ședințe numai ca să șeadă, iar nu să delibereze!) decât... «consilium Principis»!... Furtul, ignoranța și lipsa de cea mai elementară inteligență sânt deci deplin dovedite la colegul cel tânăr de către co-

noi nu facem decât să repetăm subconștient forme și vorbe moarte. Cine altul decât istoricul ne-ar putea lămurii asupra acestor *fapte*?

Firește, în atari cercetări multe concluzii par premature ori nu îndeajuns de convingătoare: dar aceasta e în general inevitabil în istorie, care lucrează mai înainte de toate cu elemente pur spirituale, imponderabile și incalculabile. Toate izvoarele istorice, fără nici-o excepție — fie ele literare, monumentale, ori etno-psiho-

legul cel bătrân. Și e de mirare că acesta din urmă se mai ostenește să adune și alte argumente critice, ori paralele româno-germane. Eră deajuns la urma urmei numai cea de sus, împreună doară cu afirmarea, că colegul cel tânăr «*n'a scris până acum un rând*» de epigrafie, căci «obiecțiunea că» el «s'a ocupat cu epigrafia în teza d-sale de doctorat e o simplă glumă, fiindcă aci d-sa n'a făcut decât să utilizeze documente epigrafice studiate de alții, ceea ce nu e tot una cu a studia însuși acele documente». În adevăr: această afirmare a bătrânului coleg a fost aproape textual exprimată și de un profesor neamț, care zicea despre aceiași scriere a colegului celui tânăr următoarele: «diese... umfangreiche Dissertation ist ein erfreuliches Zeugnis für den wissenschaftlichen Ertrag eingehender und gründlicher epigraphischer Studien. Sie bildet ein würdiges Seitenstück zu der von Mommsen anerkannten Dissertation des späteren Nürnberger Gymnasialrektors W. Harster über die Nationen des Römerreiches in den Heeren der Kaiser». Iar un alt «glumeț», un oarecare Eduard Meyer, probabil după pilda puțin lăudabilă a altui nesian reprezentant al antichităților clasice în Apus, Ulrich Wilcken, citează în ale sale *Kleine Schriften* (1910) scrierea colegului nostru celui tânăr împreună numai cu o singură alta, ca publicații speciale mai însemnate, în direcția respectivă, în ultimii ani.

Dar cetitorul mirat se va întreba în fine nerăbdător: «adică e posibil, ca un profesor de cultură antică la o Universitate, fie ea și din cel mai întunecat Orient, să fi afirmat, scris, și, mai presus de toate, să fi lăsat să se tipărească, supt proprie iscălitură lucruri ca cele citate textual mai sus, ca izvorite din mintea «colegului celui bătrân»? — Din nenorocire a fost posibil: lamentabilul «raport» e acum eternizat oficial, în coloanele «Monitorului», rămânând ca un document în adevăr *characteristic*, pentru superficialitatea culturai noastre contemporane.

logice—sânt fragmentare : fie ca intenție, fie ca execuție, fie ca păstrare. Istoricul trebuie să le completeze, el, cu propriul său suflet. Dar sufletul omului nu se poate, însuși, într'un moment dat, decât tot fragmentar manifesta. Popoarele însăși, în întregi epoce, trăesc o viață sufletească fragmentară : unele prin excelență artistică, altele cu deosebire politică, altele aproape numai animalică. Viața sufletească a omului e ἐν δυνάμει infinită, ca dumnezeirea, dimpotrivă ἐν ἐντελεχείᾳ mărginită și înlănțuită : asta e și deosebirea între zei și oameni : primii trăesc posibilitatea în sine, cei din urmă numai posibilitatea faptelor precise și mărginite.—Istoria e manifestarea tendinței spre nemurire, inerente omului : ea arată în chip logic-evolutiv viața sufletului omenesc în înfățișările sale din toate locurile și timpurile, reconstituind astfel metafizic sufletul Umanității, ca al unei ființe unitare, egal îndreptățite cu cealaltă entitate universală, a cărei viață se desfășură numai ἐν δυνάμει, Divinitatea.

Tradiția istorică și cultul trecutului au la neamurile luminate tocmai acest rost, de a hrăni sentimentul de continuitate spirituală între strămoșii, ori anticii, idealizați și între luptătorii pentru ideal ai vremilor de azi. — Strămoșii noștri sânt însă tocmai anticii, a căror viață e pentru întreaga lume contemporană un izvor de bogăție sufletească și de avânturi înălțătoare.

Grija pioasă și stăruitoare a națiunii noastre pentru urmele antice lăsate în pământul țării de strămoșii daco-romani, ar da vieții sufletești a întregului popor un orizont mai larg, reînviind o tradiție nobilă și idealistă și alungând măcar în parte spaima zilei de mâine : prin trezirea unui anume sentiment de siguranță, ba chiar de nemurire a rasei, și prin întărirea credinței într'un viitor binecuvântat al neamului romanic dela Dunărea de jos.